

NANSZÁKNÉ DR. CSERFALVI ILONA
Debrecen

Gönczy Pál

Pedagógiai irodalmunkban sok vita folyt Pestalozzi irányáról, s nem egészen hiába: akadtak Pestalozzinak új tanítványai, akik magukévá tették azt a gondolatát, hogy a kézi munka igen alkalmas tevékenység éppen a megismerés és akarás kiművelésére, az oktatásra és a jellemalakításra.

Ezek közé tartozott Gönczy Pál (1817—1892). Hajdúszoboszlói tisztviselő fia volt. Debrecenben végezte a bölcsészeti osztályokat. Tanítóskodott egy bihari faluban, majd birtokos családoknál házi nevelő volt. Nem átmenetileg, mint akkoriban oly sokan, hanem hivatásból választotta a pedagóguspályát. Közben tovább tanult Debrecenben — nemcsak filozófiát és pedagógiát, hanem művészetet, kertészetet, mezőgazdaságot is.

Jómódú birtokosemberek — akik olvastak a svájci „szegények iskolái”-ról, egy ilyen intézetnek megszervezésével akarták a fiatal nevelőt megbízni.

Gönczy vállalta az újszerű munkalehetőséget, s a kérdés tanulmányozása, tapasztalatok gyűjtése végett utazott 1844 nyarán Svájcba. Erről az útról szólnak a közölt naplójegyzetei.

Philipp Emanuel Fellenberg (1771—1844), akit Gönczy meglátogatott, akkor már évtizedek óta vezetett Hofwylben iskolákat, világmegváltó célkitűzésekkel — és a világhírt el is érve. Kezdetben Pestalozzi nyomán indult el pedagógiai tekintetben, gazdasági téren pedig Albrecht Daniel Thaernek, a tudományos mezőgazdaságtan egyik megalapítójának követője volt a hofwyli mintaszerű birtokon, amelyet a „szegények iskolája” tanulói műveltek meg. Az arisztokratikus beállítottságú Fellenberg a szegények iskolája mellett fenntartott „az anyagiakban bővelkedő osztályok” gyermekei számára egy „tudományos nevelőintézetet”, neohumanista szellemben vezetett gimnáziumot, a „középrendűek” részére pedig egy reáliskolát is.

Gönczy a szegények iskoláját látogatta meg. A fiatal és ismeretlen idegen személyes találkozása a házigazdával, a világhírű aggastyánnal szükségképpen csak udvariassági jellegű volt, s némi kölcsönös tájékoztatásra szorítkozott. De a fiatal magyar tanító éles szemű megfigyelőnek s amellet Pestalozzi jó tanítványának bizonyult: egészen az ő szellemében írja le kritikai észrevételeit „a gazda vagy uralkodó” egyoldalú céljaival vezetett intézmény súlyos pedagógiai torzulásairól: a munkára felügyelő segédtanítók a hazai „jobbágy után álló hajdúkra” emlékeztetik, s Fellenberg valóságos nevelési gyakorlata „nem látszik oly lélektaninak, mint értekezései”. Bírálja Gönczy azt a — nevelési hibából fakadó — önzést, individualizmust, a közösségi tudat hiányát is, amely a növendékek munkavégzése közben lepleződik le. A nevelestörténet azóta többszörösen kimutatta, hogy a hofwyli „Armenschule” pedagógiai

hanyatlása valóban összefügg Johann Jakob Wehrli (1790—1855) innen való távozásával. Wehrli, akit Gönczy fájdalmasan hiányol, 1810—1833-ig működött Hofwylben; nevéhez számos más „szegények gazdasági iskolája” (Wehrli-Schulen) elindítása is fűződik.

Svájci tanulmányútja után — 1845 tavaszán — valóban meg is alakult Gönczy tervezett intézete Zeleméren (Hajdúböszörmény mellett), 12 árva növendékkel. A gyermekek társadalmilag hasznos munkát végeztek: nyáron az „okszerű” mezőgazdaságban, kertészetben és selyemtenyészésben nyertek képzést, télen pedig műhelyben foglalatoskodtak a szabó, esztergályos, cipész, asztalos szakmával. Emellett folyt az elméleti oktatás is.

1848 viharában megszűnt az intézet. Gönczy egy ideig Bem seregében szolgált. 1850-től Pesten magániskolai tanár volt, majd maga alapított nevelőintézetet, mely a pesti reformátusok gimnáziumává alakult át. Ennek igazgatójaként érte meg Gönczy a kiegyezést.

Ekkor — Eötvös meghívta munkatársának minisztériumába. Öregedve is igen tevékeny, széles körű munkát végzett az 1868-as népoktatási törvény végrehajtása, az országos tanszerellátás, a tankönyvírás és kiadása terén.

Munkásságának legutóbbi ismertetője, Juhász Imre későbbi írásait is elemezve kiemeli: „Gönczy Pál álláspontja az, hogy a munkára neveléssel nemcsak a fizikai munka megismertetését és megszerettetését érhetjük el, hanem a szellemi érdeklődés felébresztését is. Ennek felkeltésében a szellemi munkában való további előrehaladás feltételét építhetjük ki. Nála tehát a fizikai és szellemi munka szerves egységet alkot az elemi nevelésben, és értékrendjében a kétféle munka egymás segítője.” Úgy látja továbbá Juhász, hogy a munkára nevelés eszméje érvényesül még Gönczynek a népoktatási intézményekhez írott utasításaiban és tantervi munkálataiban is.

Igaz, hogy Gönczy — akárcsak a reformkor egyes köznemes tervkészítői és cikkírói — a munkára nevelést főleg a „köznép”, a parasztok gyermekei számára szorgalmazta, s a társadalmi rend megváltoztatása nélkül várta a munkától a nép életének megjavítását. Tény az is, hogy éppen a kapitalizmus kibontakozása során nálunk is a „tanulóiskola” típusa vált általánossá — s az is csak döcögve, lassan, hiányosan.

Gönczy fáradozásai mégis szívósan vittek tovább egyes, a reformkorban gyökeröző, értékes pestalozziánus tendenciákat, s így valamiképpen — ha nem is közvetlenül — történelmi elődeivé lettek a nálunk Nagy Lászlótól és munkatársaitól kiinduló újabb, cselekedtető pedagógiának.
